

Türkiye’de Kayıtdışı Ekonomi ve Kayıtdışı Ekonomiye Azaltmaya Yönelik Çözüm Önerileri

Dr. Suphi ASLANOĞLU
Kırıkkale Üniversitesi, İİBF.

Özet

Kayıtdışı ekonomi, en basit ifadesiyle gelir yaratan ve kamu otoritesinden gizlenen faaliyetler bütünü olarak tanımlanmakta olup, bir ülkede ekonomik göstergelerin gerçekleri doğru yansıtmamasına ve dolayısıyla hatalı ekonomik politikaların uygulanmasına neden olan faktörlerin başında gelmektedir. Kayıtdışı ekonomi, günümüzde sadece gelişmekte olan ülkeler açısından değil aynı zamanda gelişmiş ülkeler açısından da karşı karşıya kalınan en önemli sorunlardan birisidir. Nitekim, Türkiye’de ekonomik faaliyetlerin önemli bir kısmının kayıtdışı olarak gerçekleştirildiği genel olarak kabul edilmektedir. Ülke ekonomileri açısından yarattığı olumsuz etki, kayıtdışı ekonomi olgusu ile mücadeleyi ve tedbirler alınmasını zorunlu hale getirmiştir. Bu çalışmada, kayıtdışı ekonomi ile ilgili bilgilere yer verilerek Türkiye’de kayıtdışı ekonomiyi azaltmaya yönelik çözüm önerileri üzerinde durulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Kayıtdışı ekonomi, denetim, çözüm önerileri.

Abstract (Unregistered Economy and Recommendations to Reduce the Unregistered Economy In Turkey)

Unregistered economy which consists of all commerce on which applicable taxes are being evaded, leads to misleading macro economic indicators and thus application of irrational economic policies. Today, unregistered economy is one of the most important problems that faces all economies, developing or developed alike. It is generally accepted that unregistered economy consists of significant part of Turkish economy. Negative effects of unregistered economy on economies, necessitate measures are being taken to prevent unregistered economy. This study focuses on recommendations in order to reduce the size of unregistered economy.

Keywords: Unregistered economy, auditing, recommendations to prevent unregistered economy.

1. Giriş

Kayıtdışı ekonomi olgusu evrensel bir olgu olup hem gelişmiş ülkelerin hem de gelişmekte olan ülkelerin yoğun olarak karşı karşıya kaldıkları bir ekonomidir. Kayıtdışı ekonominin boyutları konusunda farklı yazarlarca farklı oranlar ifade edilmiş olmakla birlikte, genel olarak söz-konusu oranın gelişmiş ülkelerde %10’lar, gelişmekte olan ülkelerde ise %20-50’ler düzeyinde olduğu, bazı ülkelerde ise oranın çok yüksek düzeylerde olduğu gözlenmektedir (Ülker, 2001:171). Kayıtdışı ekonominin boyutlarının genişlemesi, bir taraftan

kayıtlı ekonomi aleyhinde haksız rekabete yol açarken, diğer taraftan temel amacı kamu harcamalarını finanse etmek için kaynak yaratmak olan vergileme sistemini (Burgess ve Stern, 1993:25) olumsuz etkilemek suretiyle vergi gelirleri yoluyla sağlanması beklenen finansman kaynaklarının azalmasına yol açarak kamu finansman dengesinin bozulmasına neden olmaktadır. Kamu harcamalarının temel finansman kaynağı olan vergi gelirlerinin toplam gelirler içindeki oranı, ülke ekonomisi açısından gelişmişlik düzeyinin bir göstergesi olup gelişmekte olan ülkelerde bu oranın düşük düzeyde

gerçekleşmesinin temel nedeni kayıtdışı ekonominin varlığıdır.

Kayıtdışı ekonomi olgusunun tüm ülke ekonomileri açısından yarattığı olumsuz etki, sözkonusu olgu ile mücadeleyi ve birtakım önlemler alınmasını gerekli kılmıştır. Öte yandan, pek çok ülke gibi Türkiye'nin de son yıllarda karşılaştığı iktisadi problemlerin başında kamuda gelir-gider dengesinin sağlanamaması, kayıtdışı ekonomi ile mücadeleyi ön plana çıkarmıştır. Kayıtdışı ekonomi ile mücadelede etkinliğin sağlanması için çözüm bulunması gereken konulardan birisi, etkin bir inceleme sisteminin oluşturulmasıdır. Bu açıdan, vergi incelemelerinde rasyo analizinden yararlanılması önemli bir araç olarak durmaktadır. Bu çalışmanın temel amacı, kayıtdışı ekonomi olgusunu azaltmaya yönelik bir çözüm önerisi olarak, rasyo analizi yoluyla etkin bir inceleme sisteminin oluşturulması konusu üzerinde durarak sözkonusu yöntemle kayıtdışı ekonomi olgusu azaltma imkanlarını incelemektir.

2. Kayıtdışı Ekonomi

2.1. Kayıtdışı Ekonominin Tanımı

Kayıtdışı ekonomi ile ilgili olarak kesin ve genel kabul görmüş bir tanım olmakla birlikte, literatürde çok sayıda tanıma yer verilmiştir. Altuğ'a (1999:257) göre, kayıtdışı ekonomi, ya hiç belgeye bağlanmayarak ya da içeriği gerçeği yansıtmayan belgelerle gerçekleştirilen ekonomik olayın (alım-satım), devletten ve işletme ile ilgili öteki kişilerden (ortaklardan, alacaklılardan, kazanca katılan işçilerden vb.) tamamen yada kısmen gizlenerek kayıtlı ekonominin dışına taşınmasıdır. Diğer bir tanıma (Işık ve Acar, 2003:118) göre, kayıtdışı ekonomi geniş ve dar anlamda ele alınmıştır. Dar anlamda kayıtdışı ekonomi, yasal ama belgeye bağlanmamış iktisadi faaliyetleri içerirken, geniş anlamda kayıtdışı ekonomi ise, yasal olduğu kadar yasadışı faaliyetleri kapsamaktadır. Vergisel anlamda kayıtdışı ekonomi (Altuğ, 1994:23), vergi kaçırma ve vergiden kaçınma güdüsü ile vergi idaresinin bilgi alanı dışında bırakılmış faaliyetlerin bütünüdür.

Akbulak ve Tahtakılıç'a (2003:18) göre, kayıtdışı ekonomi, kayıtlarda gözükmeyen, vergilendirilemeyen yasal yada yasadışı gelir yaratıcı ekonomik faaliyetler şeklinde tanımlanabilir. Öte yandan, Işık ve Acar'a (2003:118) göre, kayıtdışı ekonomi, mal ve hizmet üretimi ve değişimine konu olmasına karşın ekonominin geleneksel ölçüm yöntemleriyle bütünüyle tespit edilemediğinden milli muhasebe kayıtlarında yer almayan ve GSMH büyüklüklerine yansımaları kapsamaktadır. Başka bir tanıma göre ise (Ülgen ve Öztürk:2007:3) kayıtdışı ekonomi, Gayri Safi Milli Hasıla hesaplarını elde etmede kullanılmayan ve bilinen istatistik yöntemleri ile tahmin edilemeyen gelir yaratıcı ekonomik faaliyetlerdir.

Kayıtdışı ekonominin tanımında beş temel unsur sözkonusudur. Bu unsurlar (Yetim, 1999:9-12); yasalara aykırılık, ahlaki normlara aykırılık, istatistiksel olarak ölçülemezlik, gelir yada fayda elde etme ve ekonomik sisteme uygunluk olarak ifade edilebilir. Öte yandan, kayıtdışı ekonomi ile ilgili olarak yukarıda yer verilen tanımlar ele alındığında, genel olarak hepsinin ortak özelliği; elde edilen gelirin tamamen veya kısmen kayda geçirilmemesi ve bunun sonucunda ödenmesi gereken verginin tamamen veya kısmen ödenmemesidir.

2.2. Kayıtdışı Ekonominin Nedenleri

Kayıtdışı ekonominin ortaya çıkışı, her ülke düzleminde farklılık arz etmekte olup farklı ülkelerde farklı nedenlere dayanmaktadır. Gelişmiş ekonomilerde kayıtdışılık ve nedenleri genellikle vergisel faktörler ve işgücü piyasasına yönelik düzenlemeler gibi faktörler tarafından belirlenirken gelişmekte olan ülkelerde bu faktörlerin yanısıra ekonomiyi etkileyen nüfus artışı ve kentsel göç gibi demografik etmenler de etkin olabilmektedir. İster gelişmiş ister gelişmekte olan ülke ekonomilerinde kayıtdışılığın ortaya çıkışında temel nokta müteşebbislerin teşebbüsleri ile ilgili bilinçli ya da bilinçsiz gerçekleştirdikleri kar-zarar analizidir. Müteşebbisler kayıtdışında faaliyette bulunarak vergi,

lisans ücretleri ve sosyal güvenlik yükleri gibi çeşitli maliyetleri azaltma yoluna gidebilirler. Öte yandan, kayıtdışı tercihinin, maliyetleri azaltan yapısıyla beraber kamu hizmetlerinden faydalanamama, finansal hizmetlerden faydalanamama ve kayıtlı çalışan işletmelerle iş yapamama gibi maliyetleri artıran bir yapısı da sözkonusudur (Ülgen ve Öztürk, 2007:3).

Kayıtdışı ekonomi ile ilgili olarak 30 ülkede yapılan bir araştırmanın (Richardson, 2006:150) sonuçlarına göre, ekonomik bağımsızlık, serbest piyasa koşulları ve yüksek ahlaki normlar ile kayıtdışılık arasında ters bir ilişki vardır. Genel olarak ele alındığında kayıtdışı ekonominin nedenleri aşağıdaki şekilde sıralanabilir (Kıldış, 2000:96; Bilen, 2007:136)

2.2.1. Mali ve Ekonomik Nedenler

Kayıtdışı ekonomiyi ortaya çıkaran nedenlerin başında mali ve ekonomik nedenler gelmektedir. Son yıllarda azalma sürecine girmekle birlikte yine de yüksek olarak değerlendirilebilecek enflasyonun hüküm sürdüğü ülkemizde, enflasyon nedeniyle ortaya çıkan fiktif karların vergilendirilmesi, elde edilen gelirin enflasyon sonucu artarak yüksek oranlı vergi dilimlerine dahil olması ve yine enflasyon nedeniyle satın alma gücünde meydana gelen aşınmadan dolayı mükellefler, elde ettikleri gelirin bir kısmını vergi idaresinden gizlenme yoluna gitmektedir (Akbulak ve Tahtakılıç, 2003:18). Kayıtdışı ekonominin ortaya çıkmasında etkili olan faktörlerden bir diğeri, ülkemizde ekonomide hakim olan işletme yapısının genellikle KOBİ'lerden meydana gelmesidir. Türkiye'de KOBİ'ler toplam istihdamın ortalama %45'ini, yatırımların ise %27'sini gerçekleştirirken toplam kredilerin yalnızca %3-4'ünü kullanabilmektedirler (Aydemir, 1995:63). Öte yandan, gelir dağılımındaki adaletsizlik ve yoksulluk, mali sistem ve vergi mevzuatının karmaşıklığı, vergi yapısı ve vergi oranlarının çeşitlerinin yüksekliği, vergilendirme ortamının belirsizliği, defter tutma hadleri kayıtdışı ekonomiyi ortaya

çıkaran mali ve ekonomik diğer nedenler olarak sıralanabilir.

2.2.2.Hukuki ve İdari Nedenler

Yasaların basit ve açık olmaması ve sık sık değişikliğe uğraması, cezaların caydırıcı olmaması, takip edilemeyen kamu alacakları, hukuki boşluklar, istisna ve muafiyetler, vatandaşların yasalara güveninin azalması, vergi idaresinin organik yapısı, teknik yapı, personel yapısı, denetim mekanizmasının etkisiz olması kayıtdışı ekonomiyi ortaya çıkaran hukuki ve idari nedenler arasında sıralanabilir. Öte yandan, kayıtdışı ekonomiyi yol açan nedenlerden bir diğeri (Altuğ, 2002), hamiline yazılı ekonomidir. Hamiline yazılı çekler, senetler, menkul kıymetler gibi ödeme araçlarının sahibinin ve/veya zilyedinin tespiti olanaksız olduğundan, bunların geliri yada kullanıldığı işlemler sonucu elde edilen gelirin beyan dışı bırakılma imkanı ortaya çıkmaktadır.

2.2.3.Sosyal ve Yapısal Nedenler

Mükellefleri kayıtdışına iten sosyal nedenler, toplumsal değer yargıları, vergi ahlaki, mükellef psikolojisi ve tarihsel nedenler olarak sıralanabilir. Kayıtdışı ile mücadelede ve kayıtdışını önlemede toplumsal değer yargıları büyük önem taşımaktadır. Yolsuzlukla mücadelede olduğu gibi kayıtdışının doğmasını ve büyümesini engelleyen en önemli faktörlerden biri "peer pressure" olarak adlandırılan çevre baskısıdır. Bu çevre baskısının oluşabilmesi için toplumun ahlaki değerlerinin kayıtdışını dışlaması ve bu dışlamanın da bir toplumsal norm haline gelmesi şarttır. Böyle bir toplumda çevre baskısı kendinden dengeleyici bir rol oynayacak ve kayıtdışının büyümesini engelleyecektir. Buna karşılık bu tip bir toplumsal normun oluşturulamadığı ülkelerde bu kez tam tersine kayıtdışını arttıran bir süreç sözkonusudur. Bu tip durumlarda kayıtdışı adeta kendi başına bir norm haline gelmektedir. Toplumsal değer yargılarının Türkiye'de kayıtdışılığın büyümesini engelleyecek bir şekilde gelişmemesinin, kayıtdışının büyümesine neden olan faaliyetlerin toplum tarafından dışlanmamasının ve

hatta bazı durumlarda meşru görülmesinin açıklaması, farklı sosyal dinamikler sonucu oluşan sosyal bilincin ne şekilde geliştiği incelenerek yapılabilir. Türkiye’de sosyal bilincin doğru bir şekilde gelişmemesinin en önemli nedenlerinden biri kronikleşmiş bir sorun olan kamu yönetiminde şeffaflığın sağlanamaması ve takiben vatandaşlarla devlet arasında bir güven eksikliğinin varolmasıdır. Varolan güven eksikliği nedeniyle vatandaşların kafalarında vergi gelirlerinin hükümetler tarafından ne şekilde kullanıldığına dair soru işaretleri bulunmaktadır. Ödenen vergilerin vatandaşlara kamusal hizmet olarak dönmediği düşüncesinin baskın olması sonucunda vergi kaçırmak, devlete ödendiği taktirde atıl olacak bir paranın vatandaşın kendi cebinde kalması olarak algılanmaktadır (Ülgen ve Öztürk, 2007:13).

2.3. Kayıtdışı Ekonominin Etkileri

Kayıtdışı ekonominin hem işletmeler üzerinde hem de kayıtlı ekonomi üzerinde birtakım etkileri sözkonusudur. Bu etkiler genel olarak şu şekilde ifade edilebilir. (Ülgen ve Öztürk, 2007:4-5)

2.3.1. Kayıtdışı Ekonominin İşletmeler Üzerindeki Etkileri

Kayıtdışı çalışmanın işletmelere olan ilk ve belki de en önemli maliyeti, bu işletmelerin denetimlerden kaçmak için görünmez olmaları gereksiniminden ortaya çıkmaktadır. Görünmez olmak için çaba sarfeden kayıtdışı işletmelerin birçoğu denetimlerden kaçabilmek için ihtiyaçları olan modern ekipmanları alarak yatırım yapmaktan kaçınmaktadırlar. Belirli bir faaliyette uzmanlaşarak kısıtlı bir bölgede aktif olmak isteyen bir işletme için küçük kalmak doğru bir karar olabilir fakat küçük kalmanın ölçek ekonomilerinden faydalanamama, verimliliği artırılmama ve rekabet gücünü geliştirememesi gibi olumsuzlukları da bulunmaktadır. Ölçek ekonomileri dahilinde kapasite artırarak birim maliyetlerini düşürmek ve bu sayede daha verimli üretim yaparak rakiplerine üstünlük sağlamak isteyen kayıtdışı bir işletme sırf görünür olmamak

ve denetimlerde göze çarpmamak için bu doğrultuda gelişmekten sakınmak zorundadır. Ayrıca, görünür olmaktan kaçınmanın reklam vasıtasıyla girilebilecek karlı pazarlara erişimi engelleme gibi bir olumsuzluğu da bulunmaktadır. Resmi olmayan yapıları nedeniyle kayıtdışında çalışan işletmeler kamu hizmetlerinden tam anlamıyla faydalanamazlar. Kayıtdışında çalışan işletmeler yargı organları tarafından tam olarak korunamadıkları için iş yaptıkları insanların ve görevlerini suistimal eden kamu görevlilerinin kendilerine karşı işledikleri suçlar nedeniyle adalet sistemine başvuramazlar. Bu nedenle, kayıtdışı faaliyete bulunan işletmeler potansiyel pazarlarını daraltmış ve büyüme kapasitelerini yapay olarak sınırlandırılmış olurlar. Kayıtdışı işletmeler, finansal hizmetlere ve iş geliştirme hizmetlerine erişimde zorluklarla karşılaşır. Genelde küçük ve orta boy olan bu işletmeler için sağlanan kredileri ve destek programlarını maliyetli ve riskli atfeden finansal kurumlar bu kredi ve desteklerden faydalanacak işletmelerden kayıtlı olmalarını ve geçmiş senelere ait mali kayıtlarını göstermelerini isterler. Bununla beraber, hükümetler ve kamu kuruluşları tarafından hazırlanan kredi ve iş destek programlarından da faydalanamayan kayıtdışı işletmeler finansman ihtiyaçlarını genellikle resmi olmayan odaklardan sağlarlar. Oysa ki bu krediler genellikle kısa dönemli ve pahalı olmaktadır.

Öte yandan, kayıtdışına kalmanın firmalara bazı avantajlar sağladığı da ifade edilmelidir. Kayıtdışında çalışan bir işletme, kayıtlı olduğu zaman ödemesi gereken vergilerden ve uyması gereken düzenlemelerden muaf olmaktadır. İşletmeler, ödemesi gereken vergiler gibi net bir giderden muaf olmakla beraber sosyal güvenlik primleri, iş ve işçi sağlığı ile ilgili düzenlemeler, çevre koruması ile ilgili düzenlemeler gibi vergi dışı ek mali yüklerden de kaçınarak üretim maliyetlerini düşürmekte ve net gelirlerini yükseltmektedirler. Yeni kurulacak

işletmeler açısından ise kayıtdışı çalışmayı tercih etmek, kurulum aşamasında karşılaşacakları maliyetlerden muaf olmak demektir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde işletme kurmanın uzun zaman alan çok sayıdaki bürokratik prosedürleri nedeniyle karar aşamasındaki müteşebbisler kayıtdışı faaliyetlerde bulunmayı tercih etmektedirler. İşletme kurma maliyetlerinin yüksek olduğu ülkelerde kayıtdışına yönelerek bu maliyetlerden kaçınan firmalar hem daha çabuk iş ortamına girerek iş fırsatlarından daha çabuk faydalanabilmekte ve kurulum aşamasında harcamaları gereken tutarı yatırım olarak işletmelerinin gelişmesinde kullanabilmektedirler.

2.3.2. Kayıtdışı Ekonominin Kayıtlı Ekonomi Üzerindeki Etkileri

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki refah ve gelişmişlik farkı dünyanın en önemli meselelerinden biridir. Bu farkın büyümesi küresel dengeleri ve istikrarı tehdit etmektedir. Bu farkın azaltılması, gelişmemiş ülkelerin sürdürülebilir ve kalıcı bir büyüme trendi yakalamaları ile mümkündür. Dolayısıyla iktisadi büyümenin daha iyi anlaşılmasına yönelik çalışmalar son dönemde ivme kazanmıştır. Bu çalışmalarda büyümeyi açıklayan geleneksel iktisadi modellerin ötesine geçilerek, büyümeyi sağlayacak ve bunu sürekli kılacak politika seçenekleri üzerinde durulmaktadır. Büyüme yanlısı kamu politikaları ele alınırken, refah düzeyi ile verimlilik arasında doğrudan bir ilişki bulunduğu görülmektedir. Gerçekten de dünyanın en müreffeh ülkeleri, verimliliğin en yüksek olduğu ülkelerdir. Zira, kayıtdışının varlığı rekabetçi düzenden beklenen olumlu sonuçların elde edilmesini önlemektedir. Şöyle ki, firmalar kayıtdışına çıkarak elde ettikleri maliyet avantajları ile daha verimli ve daha rekabetçi olan ancak kayıt-çinde kalmış firmalarla rekabete devam edebilmektedirler. Bunun sonucunda ekonomi zaman içinde ikili bir yapıya bürünmektedir. Bir tarafta kayıtdışında çalışan ve daha verimli firmalar, diğer tarafta kayıtdışında

çalışan daha verimsiz firmalar. Bu kalıcı bölünme, ekonominin daha verimli ve daha fazla zenginlik üreten bir yapıya kavuşmasını önlemektedir.

Netice itibarıyla, kayıtdışılık bir ekonominin potansiyel verimliliğine ulaşmasını önleyerek o ülkenin büyüme performansını olumsuz anlamda etkilemektedir. Bu olumsuzluğun vurgulanması kayıtdışılığın bütün yönleriyle anlaşılması bakımından büyük önem taşımaktadır. Kayıtdışı ekonomi, sosyal güvenlik kurumlarının finansal durumlarını da bozmaktadır. Kayıtdışı ekonominin büyük bir hacme sahip olması nedeniyle sosyal güvenlik kurumlarında yeterli fon toplanmadığı takdirde bu kurumlar finansman zorluklarıyla karşı karşıya kalırlar. Sosyal güvenlik kurumlarında yeterli miktarda fon birikmediği durumlarda ise, devlet tarafından düzenlenmesi gereken düşük gelir guruplarına sosyal transferler gerçekleştirilemez ve bu nedenle düşük gelir guruplarının hayat koşulları daha da zorlaşır, gelir dağılımındaki eşitsizlik ve sosyal adalet olumsuz yönde etkilenir.

Kayıtdışı ekonominin hem işletmeler ve hem de kayıtlı ekonomi üzerinde yarattığı ve yukarıda ikili bir ayırım şeklinde verilen etkileri ekonomik, mali, sosyal ve siyasal alanda pek çok sonuçlar doğurmaktadır. Bu bağlamda, kayıtdışı ekonomiyi olumsuz ve olumlu yönlerini dikkate alarak değerlendirmek ve maddeler halinde sıralamak gerekirse aşağıdaki ayırımı yapmak mümkündür (Altuğ, 1994:368);

Kayıtdışı Ekonominin Olumsuz Yönleri;

- Kayıtdışı işlemler nedeniyle ödenmeyen vergiler bütçe açığına yol açmaktadır,
- Kayıtdışı olarak üretilen mal ve hizmetler daha düşük fiyatla satıldığından kayıtlı mükellefler aleyhine haksız rekabet ortamı oluşturmaktadır,
- Kayıtdışı ekonomi, sermayenin, vergi yükünün görece olarak düşük olduğu makro ekonomik büyüme açısından etkisiz bazı alanlara kaymasına neden olmaktadır.

- Vergi yükünü kayıtlı mükellefler olan dürüst yükümlüler aleyhine çevirerek vergi adaletsizliği yaratmaktadır,
- Kayıtdışı ekonomi, devlete karşı bir başkaldırı yaratmakta, ahlaki değerleri bozmakta ve sonuçta enflasyon ve işsizliği artırırken yatırımları ve üretimi azaltmakta, sosyal barışın bozulmasına, suç ve suçlu sayısının artmasına yol açmaktadır,
- Kayıtdışı ekonomi, geleneksel istatistik yöntemleri ile milli gelir hesaplarına dahil edilmeyen faaliyetlerden oluştuğu için, kayıtlı ekonominin belirlediği ekonomik göstergelere karşı güvensizlik yaratmaktadır,
- Kayıtdışı ekonomide iş kesintilere ayrılmakta, işletmeler küçülürken işçi sayısı azalmakta, sendikalaşma gereksinimi ortadan kalkmakta ve işçilerin daralan iş sahalarında iş bulma tesellisi pazarlık güçlerini kırmaktadır,
- Vergi kaçak ve kaybının hoşgörü ile karşılanması, toplumdaki suç anlayışını değiştirmekte, devlete ve topluma karşı işlenen suçlara gösterilen hoşgörü ile başlayan süreç toplumsal ahlak anlayışında çöküntülere yol açabilmektedir,
- Ağır vergi yükünden kurtulmak amacıyla gelişen kayıtdışı ekonomi, yüksek oranlı ve sürekli enflasyon ile karşılaştığında, satın alma gücünü korumak için efektif yabancı paraya sığınmakta, kayıtdışı ekonomik işlemlere katılan özellikle alt gruplar dolarize olarak serbest kur-resmi kur rekabeti başlatmakta ve kur makası sorununu büyütürken zaman zaman kriz tetikleyicisi de olabilmektedir.

Kayıtdışı Ekonominin Olumlu Yönleri:

- Kayıtdışı ekonomide kayıtlı ekonomideki vergi, sigorta primi vb. kamusal yükümlülüklerin olmaması, kayıtdışı üretim maliyetlerinin ve satış fiyatlarının görece olarak düşük gerçekleşmesine yol açmakta ve böylece kayıtdışı ekonomiye yurtiçi ve yurtdışı pazarlarda rekabet gücü kazandırmaktadır,

- Kayıtlı ekonominin yüksek maliyetler sonucu istihdam edemediği kişilere iş sağlamaktadır,
- Devletin bastığı para (emisyon) ve aldığı borçlar kayıtlı ekonomiden kayıtdışı ekonomiye transfer edildiğinde, çoğalan etkisi yaratarak tasarrufları yatırıma dönüştürme hızını, oranını ve büyüme hızını artırmaktadır,
- Devlete ödenen vergi, israfa varan gereksiz harcamalar ve transferlerle verimsiz bir şekilde kullanılırken, ödenmeyen vergi üretime, istihdama ve yatırıma kaynak oluşturmaktadır,
- Kayıtdışı işlemler ekonomide yarattığı talep nedeniyle işsizliği ve yoksulluğu azaltıcı unsurlar taşımakta, gelir dağılımına olumlu yönde katkı sağlamaktadır,
- Kayıtdışı ekonomi, kayıtlı ekonominin müşterisidir. Kayıtdışı işlemler sonucu elde edilen fonlar, menkul kıymet borsaları ve bankacılık sistemi kanalıyla ekonomiye mali kaynak sağlamaktadır,
- Kayıtdışı ekonomide bürokratik işlemler ve gereksiz kaynaklar doğrudan mal ve hizmet üretimine kanalize olmakta, maliyetle düşmekte, işletme sermayesi gereksinimi azalmakta ve üretim artmaktadır,
- Kayıtdışı ekonomide işlemler genelde nakit para ile yapılmakta olup elde tutulan nakdin reel gücünün enflasyon vergisiyle aşındırılması suretiyle devlete aktarılan tutar kadar devlete gelir sağlanmaktadır,
- Devletin kayıtlı ekonomideki israf, yolsuzluk vb. başarısızlıklarına karşı toplum kayıtdışı ekonomiye yönelerek varlığını sürdürmektedir.

2.4. Türkiye’de Kayıtdışı Ekonominin Boyutları

Türkiye’de ekonomik faaliyetlerin önemli bir kısmının kayıtdışı olarak gerçekleştirildiği genel olarak kabul edilmektedir. Türkiye’de kayıtdışı ekonominin boyutları konusunda ise kayıtdışılığın tanımı gereği üzerinde uzlaşılan ortak bir rakam bulunmamaktadır. Bu büyüklüğü tahmine yönelik çalışmalar birbirlerinden

farklı sonuçlar vermektedirler. Kayıtdışı ekonominin büyüklüğünü ölçmeye yönelik çalışmaların farklı sonuçlar vermesi sadece Türkiye'ye özgü bir durum değildir: kayıtdışını ölçmeye yönelik çalışmalarda kayıtlı ve kayıtdışı ekonominin birbiriyle içiçe geçmesi nedeniyle kesin sonuçlar

verecek yöntemler kullanılamamakta ve tahmin metotlarından faydalanılmaktadır.

Türkiye'de kayıtdışı ekonominin boyutları konusunda yapılan çalışmalar ve uygulanan tahmin yöntemine göre ulaşılan sonuçlar aşağıdaki tabloda özetlenebilir (DPT, 2001:11);

ARAŞTIRMACILAR	TAHMİN YÖNTEMLERİ	YILLAR	KAYITDIŞI EKONOMİ GSMH (%)
O.Altuğ	Vergi Yaklaşımı	1992	35.00
T.Deriyodik	Vergi Yaklaşımı	1989	46.94
D.Hakioğlu	Ekonometrik	1989	18.00
Y.Ilgın	Nakit Oranı	1993	54.3
Z.Kasnakoğlu	Nakit Oranı	1997	30-61
M.Dayıoğlu	Ekonometrik	1997	9-13
E.Erdil	İşlem Hacmi	1997	31.00
L.Koçoğlu	Duyarlık Analizi	1987	19.6-26.5
A.F.Özsoylu	Akit Oranı	1990	11.70
A.Temel	Vergi Yaklaşımı	1991	16.4-29.9
A.Şimşek	Ekonometrik	1991	7.88
R.Yamak	Ekonometrik	1994	10.00

Kaynak: DPT, 2001, s.11.

3. Türkiye'de Kayıtdışı Ekonomi Olgusunu Azaltmaya Yönelik Çözüm Önerileri

Bir ekonomide ulaşılmaya çalışılan temel amaçlar; kaynak dağılımında etkinlik, kaynak kullanımında verimlilik, yeterli ve sürdürülebilir büyüme, fiyat istikrarı, gelir dağılımında adalet ve dış dengenin sağlanması olarak özetlenebilir. Ülkenin refah düzeyi, istihdam, fiyatlar genel seviyesi ve gelir dağılımı konularındaki iktisadi gerçeklerin doğru saptanamaması şeklinde ortaya çıkan istatistiki kayıtdışılığın, sayılan amaçlara ulaşma konusunda etkisi bulunmaktadır. GSMH, istihdam ve fiyatlar gibi temel göstergelerin kayıtdışılık nedeniyle doğru olarak belirlenememesi, etkin ve doğru politikalar ile gerekli önlemlerin alınıp uygulanamamasına ve kaynakların yanlış yönlendirilmesine dolayısıyla da ekonomi politikalarında başarısızlığa yol açmaktadır. Öte yandan, kayıtdışı ekonomi vergi sistemini ve vergi idaresini olumsuz etkilemekte, idarenin vergi toplama gücünü ve etkinliğini azaltmakta,

vergi gelirlerindeki düşme ise kamu finansman dengesini bozarak enflasyona neden olmaktadır. Bu bağlamda, ülkemizin en önemli iki ekonomik unsurunu oluşturan kamu finansman dengesinin sağlanması ve enflasyonun kontrol altına alınması kayıtdışı ekonominin küçültülmesiyle doğrudan ilgilidir (Aktürk vd., 2004:122).

Kayıtdışı ekonomi ile mücadelede etkinliğin sağlanması konusunda, öncelikle alınması gerekli olan önlemlerin neler olduğu belirlenmeli ve bu önlemlerin uygulanmaya geçirilmesi gerekmektedir. Bu açıdan, kayıtdışı ekonomiye yönelik bir mücadele politikasına geçilmeden önce uygulanmaya yönelik ilke ve esasların belirlenerek belli bir politikanın oluşturulması gerekmektedir. Bu bağlamda, Türkiye'de kayıtdışı ekonomi olgusunun azaltılması ve minimum düzeye indirilmesi için oluşturulacak politikanın temel ilkeleri şunlar olmalıdır (Özçelik ve Yaşar, 2006:215); Kayıtdışı ekonomiyle mücadelede hangi önlemlerin, ne zaman ve ne şekilde uygulanmaya

sokulacağını uygulamaya sokulacağını belirten bir plan olmalı, kayıtdışı ekonomi ile mücadele kesinlikle devlet politikası olarak benimsenmeli, kayıtdışı ekonomi kısa vadede çözümlenebilecek bir sorun olmadığından Türkiye şartları göz önüne alındığında mücadele belirli bir vadeye yayılmalı, etkin bir mücadele ortamı oluşturabilmek açısından toplumun tüm kesimlerin desteği sağlanmalı, kayıtdışı ekonomi olgusu bir ekonomide asla sıfır düzeye indirilemeyeceğinden ekonominin kendine özgü doğal kayıtdışı oranı belirlenmeli ve kayıtlı ekonomi içinde kayıtdışı ekonominin boyutu bu oran düzeyinde tutulmalıdır.

Türkiye’de kayıtdışı ekonominin ortaya çıkmasında hukuki, siyasi, sosyal ve ekonomik olmak üzere çok sayıda faktörün payı vardır. Bu nedenle, kayıtdışı ekonomi ile etkin bir mücadele yapılabilmek için başarıların sağlanabilmesi için kayıtdışı ekonominin nedenlerinin çok iyi analiz edilerek bu doğrultuda çözüm önerileri geliştirilmelidir.

Türkiye’de kayıtdışı ekonominin boyutları sürekli artış göstermesine rağmen, kayıtdışını azaltmaya yönelik çalışmalar ve bu konuda alınan önlemler yetersiz kalmaktadır. Kayıtdışı ekonomiyi oluşturan nedenler incelenirken, olaya sadece vergisel açıdan bakılması yeterli bir yaklaşım değildir. Çünkü, kayıtdışı ekonomi olgusunu artıran faktörlerin başında, gelir yaratan faaliyetlerin izlenmemesi gelmektedir. Bu bağlamda, kayıtdışı ekonominin azaltılmasına yönelik çözüm önerileri aşağıdaki gibi ifade edilebilir;

- Türkiye’de kayıtdışı ekonominin ortaya çıkışı ve boyutların artmasında neden olan etmenlerin başında idarenin denetim konusunda yeterince etkin olamaması gelmektedir. Bu noktada, kayıtdışılığını önleme en etkin yöntem, bir takvim yılı içerisinde yaşam standartlarındaki değişikliğin ve servetteki net artışın hangi gelir kaynakları ile karşıladığını belirleyebilecek bir yöntemin uygulamaya konulmasıdır. Bu ise etkili bir denetim mekanizmasının kurulması ile sağlanabilir. Kayıtdışılığın önüne

geçilebilmesi için mükellefleri mali açıdan izleyebilecek bir denetim mekanizmasının kurulması kaçınılmaz hale gelmiştir (Bilen, 2007:138).

- Gelişmiş ülkelerde finans sisteminin yerleşmiş olması nedeniyle para hareketleri genellikle bankalar aracılığıyla yapılır ve bu hareketler banka sisteminde iz bırakır. Bu durum ise kayıtdışı ile mücadelede etkinliği artırır. Öte yandan, finans sisteminin yeterince yerleşmediği gelişmemiş ülkelerde işlemlerin nakde dayanması nedeniyle yapılan işlemlerle ilgili herhangi bir iz bulmak çok zordur. Ülkemizde son yıllarda para hareketlerini izlemek suretiyle kayıtdışı faaliyetleri ve kazançları ortaya çıkarmaya yönelik çabalar artmaktadır. Kişilerin varlıklarında meydana gelen artışların nedeni ve kaynaklarının izlenmesinin yanında parasal hareketlerin izlenmesi kayıtdışı faaliyetlerin boyutunun azaltılmasında büyük önem taşımaktadır. Gelişmiş ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de parasal hareketlerin, ayırt edilmeksizin finans sektöründe faaliyet gösteren aracı kuruluşlar vasıtasıyla yürütülmesine yönelik düzenlemelerin yapılarak (Seviğ, 2006) nakit ödeme yerine harcamaların banka kartı veya kredi kartı kullanılması yoluyla işlemlerin banka hesabına geçirilmesi sağlanmalıdır (Bilen, 2007:139).

- Öte yandan, hazırlanan Türk Ticaret Kanun Tasarısı incelendiğinde, sözkonusu tasarının ticari hayatta çağdaş açılımlar ve çözümler getireceği öngörülmektedir. Türk Ticaret Kanun Tasarısının Ticari İşletme konusunu düzenleyen birinci kitabında yer alması öngörülen bazı düzenlemeler kayıtdışılık olgusunun denetim altına alınması açısından ayrı bir önem taşımaktadır. Hazırlanan tasarıda kayıtdışını önlemek için öngörülen bazı hükümler şu şekilde sıralanabilir (Bilen, 2007:140); Küçük şirketlerde denetimi en az 2 yeminli mali müşavir yada serbest muhasebeci yerine getirecek, basit usulde kayıt sistemi kaldırılacak, murakıplık sisteminin yerine bütün sermaye şirketleri için bağımsız denetime geçilecek, her şirketin kendisiyle ilgili lehte ve aleyhte

tüm bilgileri yayınlayacağı web sitesi zorunluluğu getirilerek uymayanlara hapis cezası öngörülecek, uluslar arası muhasebe standartlarına göre finansal tablolar çıkarılma zorunluluğu getirilecek, şirketler bağımsız uluslararası denetçilere açılacak, şirket kurma veya sermaye artırma vaadiyle para toplanamabilmesi için SPK'dan izin alınacak.

- Vergi sisteminden kaynaklanan birtakım sorunlar nedeniyle ülkemizde kayıtdışı ekonominin boyutları artış göstermektedir. Kamu kesimi finansman açıklarının nedenlerinden birisi olan vergi gelirlerinin oldukça az olması, kayıtdışı ekonomi ile mücadelenin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Türk Vergi Sisteminden sağlanan gelir, kamu kesiminin yapmış olduğu harcamaların gerisinde kalmaktadır. Türk Vergi Sisteminden kaynaklanan sorunlar nedeniyle ekonomide birimler kayıtdışı ekonomiye yönelmekte ve devletin borçlanma ile finansman açıklarını kapatmasına neden olmaktadır. Vergi sisteminden kaynaklanan sorunlara yönelik çözüm önerileri şu şekilde sıralanabilir (Özçelik ve Yaşar, 2006:218-223); Türk Vergi Sisteminin karmaşık yapıdan arındırılması, gelir ve kurumlar vergisi oranlarının düşürülmesi, belge düzeninin yerleşmesi, basit usulde vergilendirmenin kaldırılması, asgari geçim indirimii müessese-sinin getirilmesi (01.01.2008 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere yürürlüğe girmiştir), çok sayıda ve farklı dilimlerde uygulanan vergi oranlarının yeniden düzenlenmesi ve oranların düşürülerek reka-beti caydırmayacak oranların belirlenmesi, gider yazılabilecek harcamaların kapsamının genişletilmesi, işgücü maliyetini artıran ve kayıtdışı istihdamı teşvik eden yüksek sigorta prim kesintilerinin aşağı çekilmesinin sağlanması.

- Kayıtdışı ekonomi ile mücadelede önemli konulardan birisi de vergi idaresinin yeniden yapılandırılması konusudur. Ülkemizde, vergi dairesi işlemlerinin tümünün bilgisayarla yapılarak, iş yükünün azaltılması, vergi dairesi çalışmalarında etkinlik ve verimliliğin artırılması, mü-

kellef işlemlerinin kolaylaştırılması, denetim ve takip fonksiyonlarının güçlendirilmesi, vergi idaresi yöneticileri için sağlıklı bir karar destek ve yönetim bilgi sisteminin oluşturulması amacıyla Vergi Dairesi Tam Otomasyon Projesi (VEDOP) uygulamaya başlanmıştır. Vergi Daireleri Otomasyon Projesi (VEDOP 2) ile tüm vergi daireleri bilgisayar altyapısına kavuşturularak sonraki dönemlerde kayıtdışı ile mücadelede yapılacak çalışmalara alt yapı oluşturacak bir ortam sağlanmaya çalışılmıştır. Ayrıca, Gelir İdaresi Başkanlığı bünyesinde oluşturulan Veri Ambarı Projesi ile tüm verilerin bilgisayar ortamında toplanması ve bu verilerden hareketle kayıtdışı alanların vergilendirilmesi ve verginin tabana yayılması amaçlanmıştır. Veri ambarı sistemi ile vergi incelemelerine ilişkin mükellef seçimleri merkezi olarak ve daha sağlıklı bir şekilde yapılabilecektir. Böylece incelemeler sonucunda vergi kaçağına yönelik daha verimli sonuçlar alınma imkanı elde edilecektir (Bilen, 2007:138).

- Kayıtdışı faaliyetlerin kayıt altına alınabilmesi için belge düzeninin yerleşerek bu düzen çerçevesinde belge düzeninin yapılması ve belgelerin kayıtlara geçirilmesi konusu önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Kayıt ve belge düzeninin mutlak surette yerleştirilmesi şart olup kayıt ve belge düzenini bozan tüm unsurlardan Türk Vergi Sisteminin kurtulması gerekmektedir. Kayıt dışı ekonominin kontrol altına alınması, belge düzeninin yerleştirilmesi ve vergilendirmede gerçek kazancın tespitinin amaçlanması sebebiyle 4369 Sayılı Kanunla yapılan değişiklikle götürü usulde ticari kazanç tespiti yöntemi tamamen kaldırılmış ve yerine belirli şartları taşıyan mükelleflerin ticari kazançlarının basit usulde tespit edilmesi yöntemi getirilmiştir. Fakat, zamanla basit usulde vergilendirme sistemi de kendisinden beklenen amacı gerçekleştirirken dışına çıkmış ve kaldırılması gereği ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, vergi sistemimizde önemli bir yer tutan ancak zamanla amacından uzaklaşan ve belge

ve kayıt düzenini tehdit ederek kayıtdışı ekonomiye hizmet etmeye başlayan basit usulde vergilendirilme sisteminin Türk Ticaret Kanun Tasarısının 66. maddesi ile kaldırılmasının öngörülmesi, belge ve kayıt düzeninin yerleşmesi açısından önemli bir gelişmedir. Belge düzeninin yerleşmesinde KDV uygulaması önemli bir paya sahiptir. Ancak, uygulamada yapılan bazı değişiklikler ve denetleme eksikliklerinden dolayı günümüzde bu uygulamanın önemi azalmaktadır. Bu nedenle, belge düzenine uymayanlara yönelik etkin bir denetim mekanizması kurularak belge düzeninin tam anlamıyla yerleşmesi sağlanmalıdır.

- Diğer taraftan, günümüzde yaşanan küreselleşme olgusu; kurumsallaşmayı, oto kontrolü, şeffaflık gibi olguları da beraberinde getirmektedir. Pek çok alanda olduğu gibi ticari yaşamda da küresel ölçekte düzenlemeler yapılmaktadır. Sözkonusu düzenlemeler, kayıtdışı ekonominin kayda alınmasında önemli katkılar sağlayacaktır. Base II, Sarbanes-Oxley Yasası, Yeni 8. AB Direktifi, Uluslararası Muhasebe Standartları, Uluslararası Finansal Raporlama Standartları ve Uluslararası Denetim Standartları gibi düzenlemeler küresel ölçekteki düzenlemeler olup ekonomik

yaşamın temel öğelerini oluşturmaktadır. Sözkonusu düzenlemelerin kayıtdışı ekonomi ile mücadele konusunda olumlu katkı sağlayacağı kuşkusuzdur. Base II, bankalardan kredi kullanan firmaların risklerine ve verecekleri teminata göre kredi faizlerini belirleyen kriterler olup, bu kriterler bilanço şeffaflığını sağlayarak kayıtdışının azaltılması yönünde bir teşvik mekanizması oluşturacaktır. Basel II kriterleri, kayıtdışı ekonomiyi otomatik olarak kayıt altına alacak ve kayıtdışı ekonomi ile mücadelenin temel unsuru olacaktır (Bilen, 2007:142).

- Kayıtdışı ekonomi olgusunun azaltılması ve kayda alınmasına yönelik olarak dikkate alınması gereken ve önem taşıyan çözüm önerilerinden birisi, etkin bir vergi inceleme sisteminin oluşturulmasıdır. Türkiye’de kayıtdışı ekonominin ortaya çıkışı ve boyutlarının genişlemesine neden olan faktörlerin başında (Özçelik ve Yaşar, 2006:215), etkin bir vergi inceleme sisteminin oluşturulamaması ve idarenin inceleme konusunda yeterince etkin olamaması gelmektedir. Maliye Bakanlığı denetim birimleri tarafından 1990-2005 yılları arasında yapılan vergi inceleme sonuçları aşağıdaki tabloda gösterildiği gibidir:

Yıl	İnceleme Konusu		Saptanan Kayıtdışı Gelir (000 YTL)	Kayıtdışı Gelirin Kayıtlı Gelire Oranı (%)
	İnceleme Sayısı	Yapılan Kayıtlı Gelir (000 YTL)		
1990	108.574	9.969	6.258	62.8
1991	78.803	13.755	6.876	50.0
1992	59.378	22.180	13.218	60.0
1993	68.954	35.897	12.907	35.9
1994	48.056	120.146	135.755	113.0
1995	56.096	169.827	71.167	42.0
1996	54.536	375.262	99.725	26.6
1997	63.198	723.888	284.900	39.3
1998	68.748	1.763.430	684.221	28.8
1999	51.731	1.288.778	1.043.797	85.4
2000	60.335	3.621.022	1.987.099	54.0
2001	68.132	7.312.698	13.479.141	184.3
2002	113.244	13.863.392	7.971.330	57.5
2003	68.251	25.563.195	18.834.977	73.6
2004	153.881	22.124.052	18.712.916	84.5
2005	104.578	32.548.467	38.715.354	119.0

Kaynak: Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı

Yukarıdaki tablo incelendiğinde, kayıtdışı gelirin kayıtlı gelire oranının hem mutlak ve hem de yüzde olarak yıllar itibarıyla oldukça yüksek düzeylerde olduğu ortaya çıkmaktadır. Söz konusu rakamlar, beyanları incelenebilen sınırlı sayıdaki mükelleflerin eksik beyanlarının saptanması sonucu bulunmuştur. Fakat, beyanları incelenemeyen veya beyanda bulunmayan mükelleflerin de hesaba katılması ile kayıtdışı gelirin kayıtlı gelire oranının daha da artacağı şüphesizdir. Ayrıca, inceleme sayıları ile gelir vergisi, kurumlar vergisi ve KDV mükellef sayıları kıyaslandığında, inceleme oranının oldukça düşük düzeylerde gerçekleşmesi, kayıtdışı gelirin kayıtlı gelire oranını diğer bir ifadeyle kayıtdışı ekonominin boyutlarını daha da artırmaktadır. Kayıtdışı ekonominin denetim altına alınması ve boyutlarının artması sonucunda vergi gelirleri çok düşük düzeylerde gerçekleşmekte, bu olgu ise kamu harcamalarının giderek daha büyük bir bölümünün borçlanma yoluyla karşılanması zorunluluğunu getirerek ekonomik istikrarsızlığa neden olmaktadır. Bu nedenle, kayıtdışı ekonomi olgusunun azaltılmasına yönelik birtakım arayışlara gidilerek yeni mekanizmaların devreye sokulması, ekonomik istikrar açısından hayati derecededir.

Etkin bir vergi inceleme sisteminin oluşturulması, kayıtdışı ekonomi olgusuyla mücadelede ve kayıtdışı ekonominin kayıt altına alınmasında çok büyük bir önem arz etmektedir. Ağırlıklı olarak beyan esasına dayanan vergi sistemimizde etkin bir inceleme, mükelleflerin yasalara uygun hareket etme eğilimlerini artırarak uygulanan vergi politikalarının başarısına büyük katkı sağlar. Fakat, günümüzde etkin bir vergi inceleme sisteminin oluşturulması ve incelemelerde etkinliğin sağlanması ise alternatif inceleme tekniklerinin hayata geçirilmesini zorunlu hale getirmiştir. Bu bağlamda, vergi incelemelerinde rasyo analizinden yararlanılması, etkin bir vergi inceleme sisteminin oluşturulması açısından önemli bir araçtır.

Rasyo analiziyle, firmanın likidite durumu, mali yapısı, çalışma durumu ve karlılık durumuna ilişkin veriler elde edilerek firmanın kendi içinde bir analizi yapılabileceği gibi, sektöre göre durumu ve firmalar arası karşılaştırmalar yapılarak firmanın başarı düzeyinin sağlıklı bir şekilde değerlendirilmesi imkanı elde edilir (Güredin vd., 1998:311). Etkin bir incelemede muhasebe sisteminin ve dolayısıyla finansal tabloların vazgeçilmez bir önemi vardır (Şamiloğlu, 2001:91). Bir kurumun varlık ve sermaye yapısı, işletme sonuçları, dönem karının oluşumu, kullanımı ve benzeri konulardaki bilgileri içeren ve muhasebe ilkelerine uygun olarak düzenlenen finansal tablolar (Durmuş, 1990:1-2) bir denetim aracı olduğu için finansal tablolar esas alınarak yapılacak rasyo analizi etkin bir inceleme sistemi oluşturacaktır. Gelişen ekonomik şartlar göz önünde bulundurulduğunda, finansal tablolardan yararlanılarak rasyo analizi yoluyla sektörel bazda bir vergi incelemesine gidilmesi, etkin bir vergi inceleme sisteminin oluşmasına işlerlik kazandırarak vergi idaresine zaman ve işgücü avantajı yaratacaktır.

Mükellefler satışların tamamını yasal defterlere kaydetmeyerek belgesiz mal alım-satımı yapmak, karşılık ayırmak yada fazla karşılık ayırmak, varlıkları düşük bedelle değerlendirme yapmak ve varlıkların değerini düşük göstermek, giderleri olduğundan fazla göstermek, gerçek dışı belge almak, örtülü sermaye koymak ve örtülü kazanç dağıtmak gibi birtakım yöntemlerle dönem matrahlarını düşük saptayarak gelirlerini kayıtdışı tutmaktadır (Metin, 1994:55). Bu bağlamda, etkin bir inceleme sisteminin oluşturulması, incelenecek mükelleflerin seçiminin doğru yapılması ve mükelleflerin gerçek vergileme güçlerinin tespiti rasyo analizinden yararlanılmasını zorunlu kılmakta olup, inceleme elemanlarının rasyo analizinden yararlanması sayısız yararlar sağlayacaktır. Rasyo analizinden yararlanırken temel amaç, rasyolardan hareket edilerek kayıtdışı gelirin olma olasılığını gösteren belirtilerin tespit

edilerek saptanan kayıtdışı gelirin kayıt altına alınmasıdır. Bu açıdan, firmanın likidite durumu, finansal yapısı çalışma durumu, ve karlılık durumuna ilişkin rasyolar kullanılmak suretiyle firmanın vergi matrahını etkileyen hususlar üzerinde yoğunlaşarak vergi kayıp ve kaçığının tespiti sağlanır.

Fakat, incelemenin etkinliğinin sağlanabilmesi ve sağlıklı sonuçlar elde edilebilmesi için, firmaya ilişkin verileri karşılaştırabilecek sektöre ilişkin standart verilerin önceden sağlanmış olması gerekmektedir. Sektöre ilişkin standart oranların sağlanarak, aynı sektörde faaliyet gösteren işletmelerin aynı hesap dönemine ait olmak koşuluyla likidite, finansal yapı, çalışma ve karlılık durumuna ilişkin rasyolarının sektöre ilişkin standart oranlarla karşılaştırılarak standart oranlardan büyük sapma gösteren firmaların incelemeye alınması ve bu firmalar üzerinde yoğunlaşılması bu yöntemin esasını oluşturmaktadır. Standart oranlar, hem sektörün likidite, finansal yapı, çalışma ve karlılık durumu hakkında önemli bilgiler vermesi ve hem de vergisel yönden incelemeye esas teşkil etmesi açısından ayrı bir öneme sahiptir. Standart oranlardan sapmalar, incelenen sektör ve firma ile ilgili kayıtdışı gelirin diğer bir ifadeyle vergi kayıp ve kaçığının saptanması açısından önemli bilgilere ulaşma imkanını vermesi açısından büyük öneme sahiptir. Türkiye’de Merkez Bankası tarafından her yıl ana ve alt sektörlerle ilişkin olarak standart oranlar belirlenmektedir. Merkez Bankası tarafından hazırlanan standart oranlar, Merkez Bankasına veri gönderen ortalama 1.000 firmanın dağılımı yansıtmakta olup firma sayısının yeterli olması ve homojen bir yapıya sahip olması nedeniyle, az sayıda firmanın genel yapıyı yansıtabildiği sektörlerde referans özelliğine de sahiptir.

4. Sonuç Ve Öneriler

Kayıtdışı ekonomi, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin karşılaştıkları en önemli ekonomik olgulardan birisidir. Kayıtdışı ekonomik faaliyetlerin, dolayısıyla bu faaliyetlerden elde edilen gelirlerin vergilendirilmesi ile

elde edilecek kaynakların ülke kalkınmasının finansmanında ve rekabet ortamının oluşturulmasında oyna-yacağı rol kuşkusuz çok önemlidir. Fakat, diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de kayıtdışı ekonomi olgusu ve bu olguda yaşanan artış devletin temel finansman kaynağı olan vergi gelirlerinin azalmasına yol açarak kamu finansman dengesini bozulmasına neden olmaktadır. Özellikle enflasyon ve bütçe açığı gibi ekonomik sorunların yoğun olduğu dönemlerde kayıtdışı ekonomi olgusu en fazla gündeme gelen konulardan birisi haline gelip sözkonusu olgu ile mücadele ve çözüm arayışları daha önem kazanır.

Kayıtdışı ekonomi ile mücadele etmenin etkili yöntemlerinden birisi, etkin bir vergi inceleme sisteminin oluşturulmasıdır. Etkin bir vergi inceleme sisteminin oluşturulmasıyla, ekonomik sistemin bozulması önlenmiş gibi ülkede uygulanan ekonomik politikaların başarısı da artar. Ayrıca, etkin bir vergi inceleme sisteminin oluşturulması beyan esasına dayanan vergi sisteminin vazgeçilmez unsurudur. Bu açıdan, özellikle temel finansal tablolara dayalı rasyo analizi yoluyla firmaların karlılık, verimlilik ve performansının çeşitli yönlerden ölçülmesi, etkin bir vergi inceleme sisteminin oluşturulması noktasında büyük önem taşımaktadır.

Kaynakça

AKBULAK, Y. ve TAHTAKILIÇ, A.K. (2003), “Kayıtdışı Ekonomi Üzerine Düşünceler”, **Banka-Mali ve Ekonomik Yorumlar Dergisi**, Yıl:40, Sayı:468.

AKTÜRK, Ergün ve diğerleri (2004), “Parasalci Ekonometrik Yaklaşımla Türkiye’de Kayıtdışı Ekonominin Tahmini” **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**, Yıl:19, Sayı:215.

ALTUĞ, Osman (1999), “Kayıtdışı Ekonominin Boyutları” **Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi**, Sayı:15.

ALTUĞ, Osman (1994), **Kayıtdışı Ekonomi**, Cem Ofset Matbaacılık Sanayi A.Ş., İstanbul.

ALTUĞ, Osman, “Kayıtdışı Ekonomiyle Kalınma Modeli ve Mali Milat Uygulaması”, www.aso.org.tr/asomedyamart2002-ft.html#forum.

AVDER, Erdoğan, “Kayıtdışı Ekonomi ve Etkileri”, <http://www.muhasabetr.com/yazarlarimiz/erdogan/011/>

AYDEMİR, Şinasi (1995), **Türkiye’de Kayıtdışı Ekonomi**, Hesap Uzmanları Derneği Yayını, İstanbul.

BİLEN, Abdulkadir (2007), “Kayıtdışı Ekonomi ve Kayıtdışı Ekonomiye Önlemeye Yönelik Çabalar”, **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, Sayı:36.

BURGESS, Robin ve STERN Nicholas (1993), “Taxation and Development”, **Journal of Economic Literature**, Vol.31, No.2, Çev. Mustafa DURMUŞ (2007), “Vergileme ve Kalkınma”, **Maliye Dergisi**, Sayı:152.

ÇOLAK, Ömer Faruk (2003), “Türkiye’de Kayıtdışı Ekonomi ve Siyasal Yapılanma”, **Ekonomik Yaklaşım Dergisi**, 14 (49).

DPT (2001), **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Kayıt dışı Ekonomi Özel İhtisas Komisyon Raporu**, Ankara.

DURMUŞ, Ahmet Hayri (1990), **Mali Tablolar Tahli**, Nihat Sayar Yayın ve Yardım Vakfı, İstanbul.

GÜREDİN ve diğerleri (1998), **Muhasebe Denetimi ve Mali Analiz**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, No:385, Eskişehir.

İŞIK, Nihat ve ACAR, Mustafa (2001), “Kayıtdışı Ekonomi: Ölçme Yöntemleri, Boyutları, Yaratıcı ve Zararlı Üzerine Bir Değerlendirme”, **Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi**, Sayı:21.

KILDİŞ, Yusuf (2000), “Kayıtdışı Ekonominin Ulusal ve Uluslar arası Boyutu ve Çözüm Önerileri”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:2, Sayı:2.

KIRKULAK, Berna (1999), “Türkiye’de Kayıtdışı Ekonominin Vergilendirilmesi”, **Vergi Sorunları Dergisi**, Sayı:132.

KIZILOĞLU, Şükrü ve ÇOMAKLI, Ş. Ertan (2004), “Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Kayıtdışı Ekonomi İlişkisi ve Mevzuat Açısından

Değerlendirilmesi”, **XIX Türkiye Maliye Sempozyumu**, Basılmamış Tebliğ.

KOÇYİĞİT, Murat (1998), Türkiye’de Kayıtdışı Ekonominin Boyutları ve Kayıt Altına Alınması İçin Gereken Düzenlemeler, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir.

MAVRAL, Ülker (2001), **Karapara Kayıtdışı Ekonomi İlişkisi ve Türkiye’ye Yansımaları**, Vergi Denetmenleri Derneği Yayını, Şafak Matbaacılık, Ankara.

METİN, Kazım (1994), “Vergi İncelemelerinde Mali Tablolar Analizi” **Vergi Sorunları Dergisi**, Sayı:75.

Mustafa DURMUŞ (2007), “Vergileme ve Kalkınma”, **Maliye Dergisi**, Sayı:152.

ÖZÇELİK, Özer ve YAŞAR, Ercan (2006), “Kayıtdışı Ekonomi Olgusunu Azaltmaya Yönelik Öneriler” **Mali Çözüm Dergisi**, Sayı:74, Ocak-Şubat-Mart.

RICHARDSON, Grant (2006), “Determination of Tax Evasion: A Crosscountry Investigation”, **Journal of International Accounting, Auditing and Taxation**, Volume:15.

SEVİĞ, Veysi (2006), “Kayıtdışılık Üstüne” **Dünya Gazetesi**, 05.06.2006

ŞAMİLOĞLU, Famil (2001), “Etkin Bir Vergi Denetiminde Finansal Tabloların Analizinin Önemi”, **Mali Çözüm Dergisi**, Yıl:11, Sayı:56, Temmuz-Ağustos-Eylül.

Türk Vergi Sistemi, Sorunlar ve Çözüm Önerileri (2002), Maliye Hesap Uzmanları Vakfı, TOBB Yayınları, Ankara.

ÜLGEN, Sinan ve ÖZTÜRK, Ulaş (2007), **Kayıtdışı Ekonomi, Türkiye Serüveni**, Deloitte.

YETİM, Sedat (1999), **Türkiye’de Vergi Kaçakçılığı ve Kayıtdışı Ekonomi**, Türkiye Bankalar Birliği Yayını, Yayın No:215, İstanbul.

En Zengin 10 Listesinde Hindistan’tan 4 İsim Var			
Sıra	Kişi	Servet (milyar \$)	Ülke
1	Warren Buffett	62	ABD
2	Carlos Slim	60	Meksika
3	Bill Gates	58	ABD
4	Lakshmi Mittal	45	Hindistan
5	Mukesh Ambani	43	Hindistan
6	Anil Ambani	42	Hindistan
7	Ingvar Kamprad	31	İsveç
8	K.P. Singh	30	Hindistan
9	Oleg Deripaska	28	Rusya
10	Karl Albrecht	27	Almanya

Milliyet, 7 Mart 2008

Dolar Milyarderleri 35 Türk (milyar \$)	
M. Emin Karamahmet	4.3
Şarık Tara	4.1
Hüsnü Özyeğin	4.0
Semahat Arsel	2.3
A. Nazif Zorlu	2.3
Rahmi Koç	2.1
Ferit Şahenk	2.1
Aydın Doğan	2.0
Suna Kıraç	2.0
Tuncay Özilhan	1.9
Mehmet Sinan Tara	1.9
Filiz Şahenk	1.8
Kamil Yazıcı	1.8
Erman Ilıcak	1.9
Faruk Yalçın	1.7
Murat Vargı	1.6
Ahmet Çalık	1.5
Murat Ülker	1.5
A. İbrahim Ağaoğlu	1.4
Bülent Eczacıbaşı	1.3